

माझी गाय

गिजुभाई बधेका

माझी गाय

गिजुभाई बधेका

अनुवाद

शिरीष निपाणीकर

चित्रे

तापोशी घोषाल

नॅशनल बुक ट्रस्ट, इंडिया

1928-29
1928-29
1928

1928-29

1928-29

1928-29

1928-29

माझी गाय

एक दिवस माझ्या मनात विचार आला की, आपण एखादी गाय का पाळू नये? गवळ्याच्या दुधाला तर मन आता फारच कंटाळलेय. नेहमीच पाणी मिसळलेले दूध येते. विचारले तर ताडकन उत्तर मिळते, “तुम्हाला आवडत असेल तर घ्या, नाहीतर दूध बंद करा.” आपलीच जर गाय असली तर रोज ताजे दूध मिळेल. कधीकाळी दुधाची गरज पडली तर आपल्या गाईचे दूध काढायला कितीसा वेळ लागणार? गाय तर आपल्या घराची व अंगणाची शोभा वाढवेल.

गाईच्या गोठ्याची स्वच्छता राखणे काही कठीण नाही. म्हैस पाळावी म्हटले तर तिची तज्हाच वेगळी, तिला काय गल्ली अंगण सगळेच सारखे. सगळीकडे एवढी घाण करते की पाय ठेवणंही कठीण होतं. गाईची वासरे आणि कालवडीपण असतील. त्यांच्याशी आपली मुलं खेळतील. लहान लहान वासरे आणि

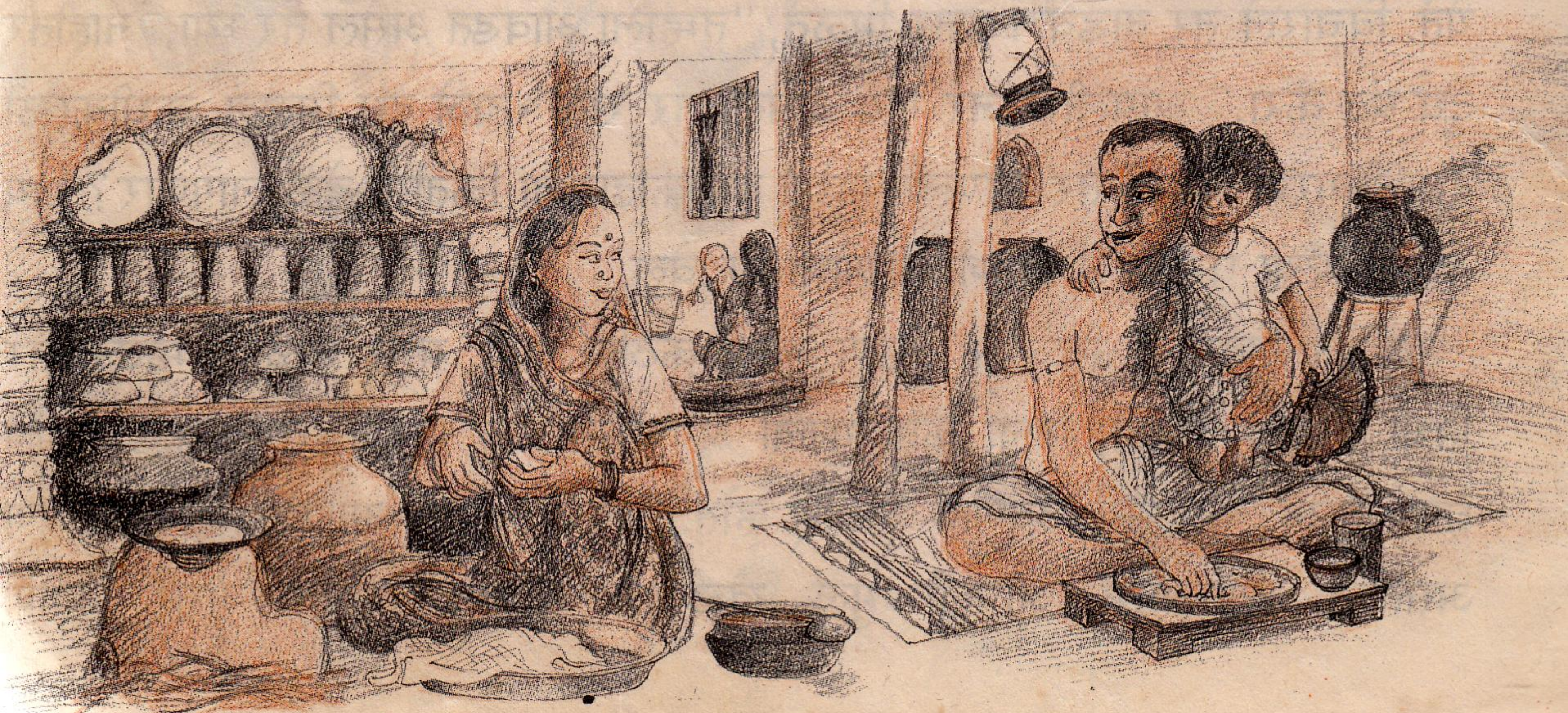
कालवडीं सोबत खेळतांना मोठा आनंद वाटेल.

गाय घेण्याचा विचार माझ्या मनात पक्का ठसला. मी मुलांच्या आईचा विचार घेतला. तिने हो ला हो लावून म्हटले, “आता तर गाईचे दूध फारच पातळ आणि बेचव येऊ लागले आहे. आपली स्वतःची गाय आल्यावर तर आपल्याला घरचेच दूध मिळेल. शिवाय गाईच्या शेणाच्या गवज्याही थापता येतील.

“सगळे दूध काही घरातच खपणार नाही. उरलेल्या दुधाचे दही करून त्याचे ताक करता येईल. आणि आपल्या शेजाऱ्यापाजाऱ्यांना पण ताक देता येईल.

“ताज्या लोण्याचे दाणेदार तूप तयार होईल. फक्त गाईची धार काढायचा प्रश्न समोर आहे. कारण हे काम पण मी

मध्येच मी तिचे बोलणे थांबवत म्हटले, “नाही, गाय दोहण्याचे काम तर मीच करेन. कारण मी लहानपणी बकरीचे दूध काढले होते. गाईची सारी सेवा मीच

करेन. तुला घरात थोडे का काम आहे?" मुलांच्या आईची संमती मिळाली आणि गाय घेण्याचे पक्के झाले.

त्याच दिवसापासून मी एका सुंदर दिसणाऱ्या, धष्टपुष्ट, प्रेमळ स्वभावाच्या, भरपूर दूध देणाऱ्या गाईचा शोध सुरु केला मी आमच्या गावातील गवळीवाडा सगळा पाहिला परंतु एकही गाय मनासारखी असेल तर शपथ. कोणाचा रंग आवडला नाही तर कुणाची शिंगे आवडली नाही. एखादी दूध देणारी होती पण तिचा प्रेमळ स्वभाव नव्हता. कोणा गाईची शेपटी वाकडी तर कोणा गाईचे कानच लहान. कोणी गाय चांगली धष्टपुष्ट, गुबगुबीत दिसायची पण दूध एक दोन शेराच्या वर देत नव्हती.

मी पहाटेच्या अंधारातच जागा होत असे व आपली आन्हिके उरकून गाईच्या शोधासाठी बाहेर पडत असे. आज या गावी, उद्या दुसऱ्या गावी

फेरफटका मारत असे. मनासारखी गाय कुठेच दिसत नव्हती. संध्याकाळी मुलांच्या आईला सगळी माहिती देत असे. ती बिचारी मन लावून माझ्या गप्पा ऐकायची आणि म्हणायची, “चांगली गाय मिळवण्यासाठी एवढी मेहनत करायलाच पाहिजे.”

गाईच्या शोधात कितीतरी दिवस निघून गेले. रोजचे कामकाज मागे पडू लागले. मुहूर्त विचारायला येणारे लोक परतून जाऊ लागले. सत्यनारायणाची कथा वाचण्यासाठी बोलावणे यायचे पण संध्याकाळ होता होता मी इतका थकून जात असे की मला कुठेच जाणे आवडत नसे. मी नाही म्हणून सांगायचो.

शेवटी शोधून देखील मनासारखी गाय मिळालीच नाही तर काय करणार?

मी सारखा विचार करत होतो की केव्हा गाय येईल आणि केव्हा मी तिच्या पाठीवरून हात फिरवेन. कधी ‘पी... हो, पी... हो’ असा आवाज काढून मी तिला पाणी पाजेन, आणि कधी गाईला ‘येऽ येऽ येऽ ओ.. आ’ असा आवाज करत जवळ बोलवेन.

गाय यायच्या आतच मी घुंगरू आणून ठेवले. तिची शिंगे रंगविण्यासाठी शेंदूर आणून ठेवला. तिच्यासाठी वैरणचाऱ्याचाही सौदा केला. मुलांच्या आईची इच्छा. आईला फारच जबरदस्त धीर होता. तिने गल्लीवेटाळात सगळीकडे सांगून ठेवले की घरी गाय आल्यावर सगळ्यांनी आनंदाने ताक नेण्यासाठी यावे. गावातले कुंभार भाऊ दूध काढण्याची भांडी विकायला घेऊन आले तर तिने बरीचशी दूध काढायसाठीची भांडी विकत घेऊन ठेवलीत.

पाहता पाहता असेच कितीतरी दिवस निघून गेले. एक दिवस गाईचा विचार करताकरता मला झोप लागली. आणि झोपेत एक स्वप्न पडले. स्वप्नात एक वडाचे झाड दिसले. झाडाच्या सावलीत गाईचा एक कळप बसला होता. गुराखी झाडावर बसून बासरी वाजवत होता. गाई सावलीत बसून रवंथ करत होत्या आणि पेंगत पण होत्या. काही लहान गोऱ्हे व कालवडी इकडे तिकडे हुंदडत होत्या. त्यांच्या

गळ्यात बांधलेल्या घंटांचा आवाज हवेमध्ये घुमत होता.

सगळ्या गाईंमध्ये एक हत्तिणीसारखी गाय बसली होती. तिचा पांढरा रंग फारच खुलून दिसत होता. सुंदर, मोठी, वळसेदार आणि डौलदार शिंगे होती. डोळे, कान आणि तोंडाची ठेवण फारच मोहक होती. पाठ चांगली रूंद आणि गुबगुबीत होती. शेपूट लांब व झुपकेदार होते. तिला पाहून माझे मन आनंदाने नाचू लागले. मी मनातल्या मनात म्हटले 'हो, मला अशाच गाईची जरूर होती. हीच गाय मला हवी. हिला पाहून मुलांची आईदेखील खुश होईल.'

मी मग त्या गाईकडे एकटक नजरेने बघू लागलो. मी मनातल्या मनात विचार केला 'फारच छान झाले. शेवटी आपल्याला अगदी जी हवी होती तशीच गाय मिळाली. चला आता गुराख्याला विचारू की ही गाय किती रुपयांना देतोस ?'

गुराखी अगदी बासरी वाजवण्यात गुंगला होता. मी धिम्या चालीने त्याच्याजवळ गेलो. त्याला विचारले "भाऊ ही गाय विकाऊ आहे का? काय दाम लावणार?"

गुराख्याने माझ्या प्रश्नाचे उत्तर देण्याच्या आधीच घरात उंदरांनी डबा पाडला व माझी झोप मोडली.

स्वप्न तर संपून गेले. परंतु वडाचे झाड, तो गाईचा कळप आणि त्यामध्ये बसलेली ती गाय हे तर माझ्या डोळ्यासमोरून हलतच नव्हते.

मुलांच्या आईला जागे करून मी हे स्वप्न सांगितले. ते ऐकून तिला फारच आनंद झाला.

माझ्या मनात एकच गोष्ट घोळू लागली. कधी एकदा सकाळ होते अन् केव्हा मी स्वप्नात पाहिलेल्या गाईच्या शोधासाठी निघतो असे मला झाले. अशा अवस्थेत मला झोप कशी येणार? डोळ्यासमोर सारखी ती गाय, तो गुराखी आणि तिथे उभे असलेले ते वडाचे झाड येत होते. चार वाजताच मी उठलो. चटकन दात घासले. थोडी न्याहारी केली. हातात एक काठी घेतली. आणि कंबरेला रुपयांची लांबट थैली

कसून मी लगेच निघालो.

जातांना मी मुलांच्या आईला सांगितले “एक, मला घरी यायला दोन चार दिवस उशीर झाला तर तू घाबरु नकोस. यावेळेस मी ‘एकटा’ येणार नाही”.

मी गाईचा शोध घेत गावोगावी फिरु लागलो. एकाच दिवशी तीन गावांच्या हद्दीत फिरून यायचो. माझ्या पायात ताकद होती आणि मनात निश्चय होता की आपल्याला स्वप्नात जशी गाय दिसली तशीच घ्यायची. पहिला दिवस मावळला आणि माझा दिवस वायफळ गेला. असाच दुसरा दिवसही वाया गेला. तिसऱ्या दिवशीही कशाचा काहीच ठिकाणा नव्हता. मी मनातल्या मनात म्हणू लागलो, ‘अरे भल्या माणसा,

स्वप्ने तर शेवटी स्वप्नेच असतात. स्वप्नात जसे दिसते ते सारे खरेच होईल असे कुठे असते?’

परंतु ही गोष्ट मनातून जात नव्हती. असे वाटत होते की जणू काही कोणी आतून बोलते आहे ‘जशी गाय तुझ्या मनात आहे तशीच गाय तुला मिळेल’.

चौथे दिवशी दुपारचे ऊन तापू लागले. सूर्यनारायण डोक्यावर आले. पोटात कावळे कोकलू लागले. जीभ कोरडी पडू लागली. परंतु मी चालतच राहिलो. पूर्ण रस्ताभर गाईचाच जप करीत होतो.

एवढ्यात थोडे पुढे दाट हिरवे गवत दिसू लागले. डोक्यावर हात घेऊन पाहिले

तर मोठे घनदाट वडाचे झाड दिसले. झाडाच्या छायेत गाईचा एक कळप बसला होता. पायापासून डोक्यापर्यंत माझ्या शरीरावर रोमांच उठले. मन आनंदाने भरून आले. वाटले की इथेच आपल्या मनाजोगती गाय भेटेल.

माझ्या पावलात नवे बळ आले. जणू पंख लावल्यासारखी माझ्या चालण्यात गती आली. खरेच माझे स्वप्न साकारलेले मी पहात होतो. कळपातील बसलेल्या गाईंमध्ये अनेक सुंदर सुंदर गाई होत्या. त्यांमधली एक तर फारच सुंदर होती. ती कळपात राणीसारखी मध्यभागी बसलेली होती. हळूहळू रवंथ करीत होती आणि रवंथ करतांना मध्येच पेंगत होती. डुलकी यायच्या वेळी तिची मान हले अन त्याबरोबर गळ्यात बांधलेल्या सुंदर घंटा वाजू लागत.

मी सरळ गुराख्याजवळ गेलो. त्याला विचारलं, “भाऊ, सर्व गाईंच्या मधोमध बसलेली ही गाय विकायची आहे का? मला ही विकत घ्यायची इच्छा आहे.”

गवळी कितीतरी वेळ माझ्याकडे एकटक बघत राहिला. मग म्हणाला, “हो, भाऊ, विकायची तर आहे. पण ही गाय फार खट्याळ आहे. हिच्या आंचळात भरपूर दूध आहे. पण सर्वांमध्ये रूळल्यावरच ती दूध काढू देईल.” मी म्हटले, “मी हिला घेऊन जावू इच्छितो. तू जेवढे रूपये मागशील तेवढे देईन. माझ्या कंबरेला पैशाचा कसा बांधलेलाच आहे.”

गुराखी म्हणाला, “आधी हिला घेऊन तर जा. ही आपल्याघरी राहील आणि आपणा सर्वात रूळेल तेव्हा आपण हिचे पैसे पाठवून द्या. मला पैशाची घाई नाही.”

गुराखी गाईजवळ गेला. गाईच्या मानेवरून हात फिरवत म्हणाला, “ये, उठ. उभी हो माय. जा, या भावाबरोबर जा. यांना लाथ मारू नकोस. यांना आपल्या शिंगावर घेऊ नकोस.”

मी गाईच्या दिशेने वळलो. गाईच्या जवळ जाऊन म्हटले, “माय आई, आता उठ. घरी चल. तिथे सगळे तुझी वाट पहाताहेत.”

गाय उठून उभी राहिली. कालवड पण उभी झाली. दोघी माझ्या मागे मागे चालू लागल्या.

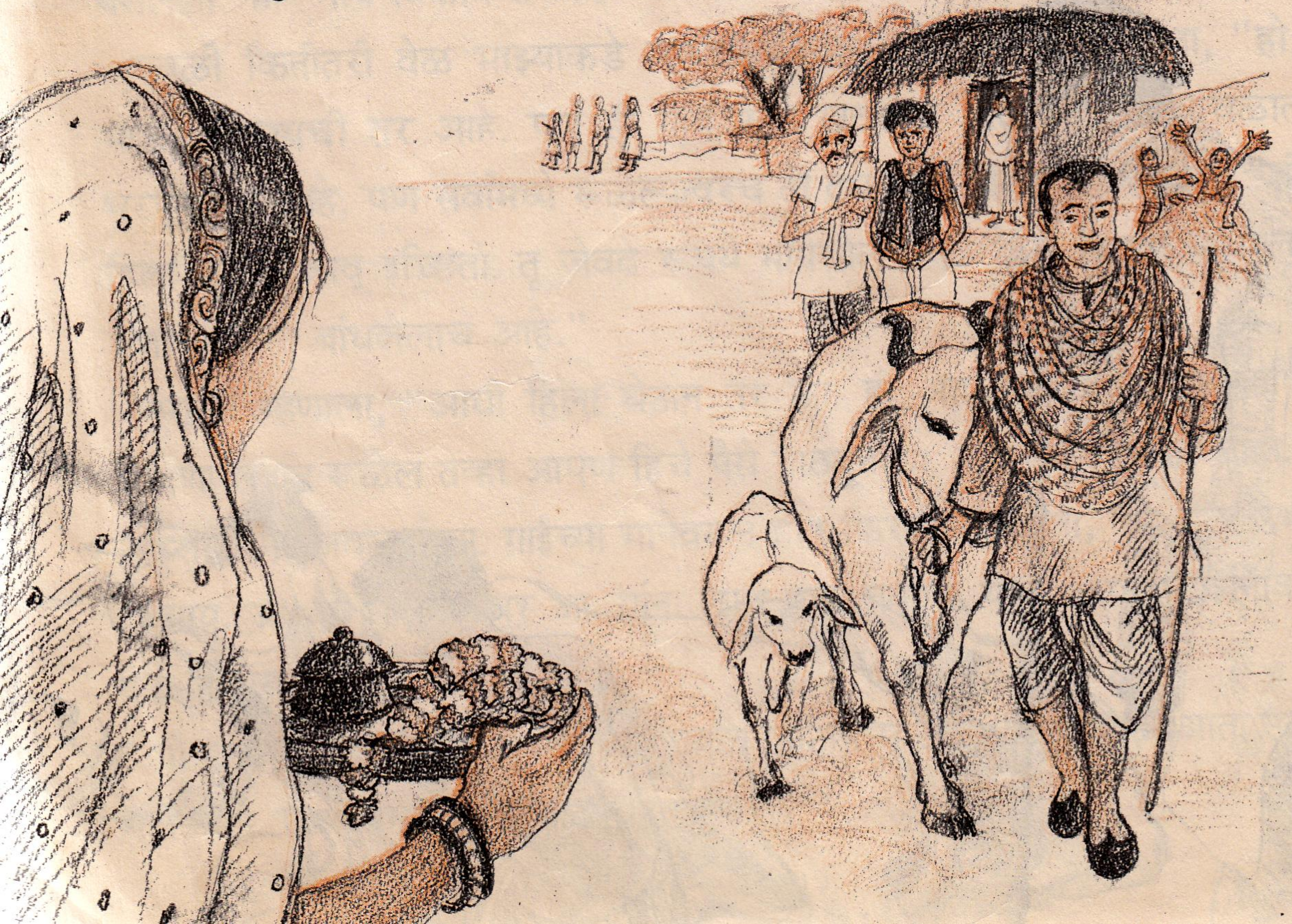
माझ्या मनातल्या आनंदाला पारावार राहिला नाही. मी छान गाईच्या गळ्यातील घंटाचा नाद ऐकत चालत होतो आणि मनातल्या मनात बेत रचीत होतो, 'आपल्या गाईसाठी मी चांगला छपरी गोठा तयार करेन. दूध दोहायला एक उत्तम नौकर ठेवेन. गाईच्या गळ्यात बांधण्यासाठी एक सुंदरशी चांदीची घंटी घडवून घेईन'.

संध्याकाळ होता होता आम्ही गावाजवळ पोचलो. रुण्डुणु आवाज करत गाय माझ्या मागोमाग येत होती. गावातले लोक तर तिला पाहून थक्कच झाले. म्हणू लागले, "ही गाय आहे की हत्तीण आहे?" कुणीतरी म्हणाले, "ही तर इंद्राच्या घरचीच गाय वाटते आहे. या ब्राम्हणाने कुठून बरं हिला आणलं असेल? हिच्यासाठी किती पैसे मोजावे लागले असतील?"

गाईसोबत मी घरी पोहोचलो. गाईचे हंबरणे ऐकून मुलांची आई हासत हासत घराबाहेर आली. तिने बाहेरचा दरवाजा उघडला. तिच्या एका हातात कुंकवाची डबी होती. दुसऱ्या हातात फुलांचा हार होता. तिने गाईच्या कपाळावर कुंकू लावले आणि गळ्यात हार घातला. गाईवरून भात ओवाळून तिने तिचे स्वागत केले आणि नुकत्याच तयार केलेल्या नव्या दाव्याने तिला खुंटीला बांधले. मुलांच्या आईने गाईसाठी चारा व पाणी दोन्ही तयार ठेवले होते. दूध दोहण्यासाठी एक पितळी बादली विकत घेतली होती. शेजारच्या घरातून एक नवी दोरी पण मागून आणली होती.

संध्याकाळ होताच मुलांच्या आईने बादली हातात घेतली आणि ती दूध दोहण्यासाठी पोहोचली. जसे तिने गायीच्या आंचळावर पाणी शिंपडले तशी गाय उभी होऊन दुसरीकडे चालत गेली.

मला वाटले, 'चूक झाली. आधी गाईसमोर पेंड ठेवायला हवी होती.' मी पेंडाने भरलेले टोपले गाईसमोर ठेवण्यासाठी गेलो. गाईने आपली शिंगे उगारली. मी चमकून मागे सरकलो. मुलांच्या आईच्या चेहऱ्यावर निराशा पसरली. मी पण खोल विचार करू लागलो. गुराख्याने सांगितले होते की गाय रूळल्यावरच तिचे पैसे द्या. गुराख्याचे म्हणणे पटले. मी स्वतःच्या हळू गोड आवाजात "माय, माय" म्हणत म्हणत गाईला विनवू लागलो. थोड्या वेळानंतर गाय शांत झाली असे वाटल्याबरोबर मुलांच्या आईने तिला दोरीने बांधावयाचा विचार केला. जशी ती दोरीने गाईचे पाय बांधू लागली तशी गाईने लाथ मारली. लाथ लागून ती बेशुध्द पडली. इकडे गाय फारच बेभान झाली. खुंटीचे दावे तोडून ती सगळ्या अंगणात उड्या मारत फिरू लागली.

मी त्रासून गेलो. मनात येऊ लागले की 'ही सुंदर अन दूधारू गाय. परंतु हिचे इतके रौद्ररूप कसे?' पुन्हा विचार केला 'चला मीच दूध काढून का पाहू नये?' परंतु दूध दोहणे तर मला येत नव्हते. पण मी स्वतःच्या मनाला तयार केले आणि विचार केला, 'पाहू तर खरी, ही माझ्यावर नाराज होते की काय?'

"माय माय" म्हणत मी गाईजवळ गेलो. गाय चिडलेली तर होतीच. ती सरळ माझ्या मागे लागली आणि मला स्वतःच्या डोक्याने टक्कर दिली. मी जर थोडा बाजूला झालो नसतो तर भिंत आणि गाईच्या मध्ये पडून मी त्याच वेळी राम म्हटला असता. मी जीव घेऊन पळालो. आणि बाजेवर जाऊन बसलो. गाय तिथेच फिरू लागली आणि पाय झाडू लागली.

मुलांच्या आईचा चेहरा पार उतरला होता. हे सगळे नाटक शेजाऱ्यांनी पाहिले तर ते आपली खिल्ली उडवतील हा विचार करून तिने घराचा दरवाजा बंद करून घेतला. आम्ही दोघेही एकमेकांचे तोंड पहात गुपचूप बसून राहिलो.

मुलांच्या आईने मोठ्या उत्साहाने आज लापशी आणि वडे केले होते आणि

विचार केला होता की रात्री गाईच्या दुधाबरोबर भात खाऊ. परंतु त्याऐवजी गाईची लाथ मिळाली आणि फजिती झाली ती अलहिदाच.

मी बाजेवर बसून चुपचाप विचार करू लागलो की, 'या गाईमध्ये काही दोष तर नाही? पण शक्य आहे की मला हिच्या सवयी ठाऊक नाहीत. कदाचित पेंड पाणी घायच्या वेळेस गाईला गोंजारावे लागत असेल. आपण तर हिला गोंजारायचेच विसरलो.'

मी पुन्हा उठलो. पुन्हा गाईच्या समोर पेंडेने भरलेले टोपले ठेवले. मग हळूहळू तिला गोंजारू लागलो. या दरम्यान गाय थोडी शांत झाली होती. मी मुलांच्या आईला

म्हटले, “आता दोरी न बांधता तू दूध काढ. असे वाटते की ही फार मोठी खानदानी गाय आहे. खानदानी गाईला दोरीची गरज पडत नाही.”

मुलांची आई बादली घेऊन दूध दोहण्यास बसली. आणि सरसर अशा आवाजाबरोबर पांढऱ्याशुभ्र दुधाच्या धारा बादलीत पडू लागल्या. पहाता पहाता बादली काठापर्यंत भरली आणि फेसच फेस दिसू लागला. गाईने थोडी सुध्दा हालचाल केली नाही. जसजसे मी तिला गोंजारु लागलो तसतशी ती व्यवस्थित दूध देत गेली.

नंतर आम्ही लापशी, मूग आणि दूध व भाताचे जेवण केले. स्वतःच्या गाईच्या दुधाची स्तुती कोणत्या शब्दात करू ? मला तर ते अमृतासारखे गोड लागले. माझ्या जीवनात असे दूध याआधी मी कधीच प्यालो नव्हतो. मुलांच्या आईलासुध्दा दूध फारच आवडले. आम्ही गाईला लापशी पाजली आणि थोडे दूधसुध्दा पाजले.

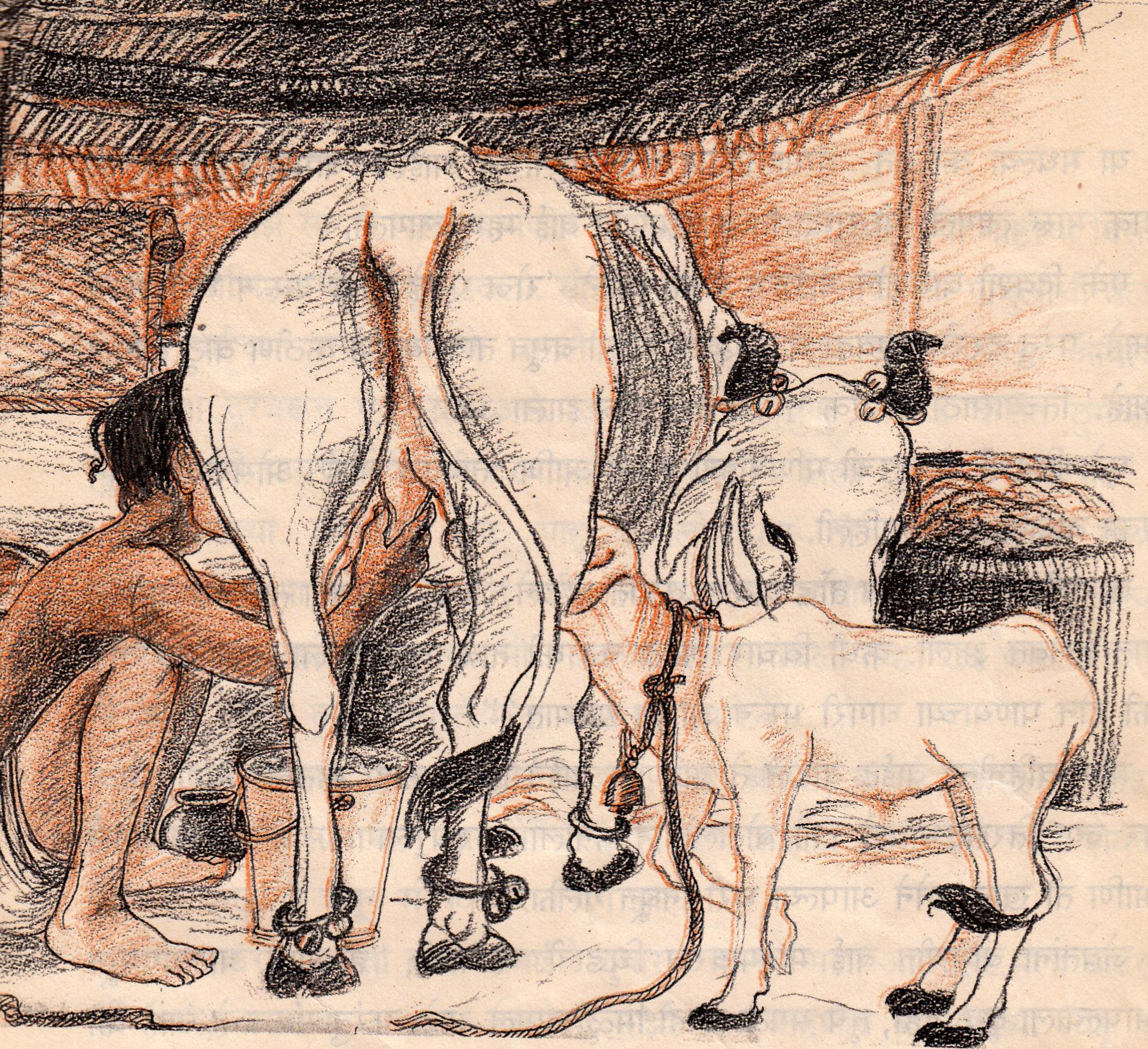
आता मुलांच्या आईच्या पायात पण जोम आला. तिने राहिलेल्या दुधाचे दही लावले. ती वाट पाहू लागली की सकाळ कधी होईल. केव्हा दही घुसळू आणि केव्हा शेजाऱ्यांना ताक देऊ ?

जेवणानंतर मी गाईसमोर चारा टाकला. बऱ्याच रात्रीपर्यंत तिला कुरवाळत राहिलो आणि माझे प्रेमळ शब्द तिला ऐकवू लागलो. रात्री झोपतांना मी मनातल्या मनात विचार केला खरेच ही गाय माझ्या घरची लक्ष्मी आहे. हिला मी स्वतःच्या प्राणाप्रमाणे सांभाळेन.

मुलांच्या आईने मोठ्या पहाटे उठून दही घुसळून ताक तयार केले. गाय दोहण्याची वेळ झाली होती. त्या दिवशी मुलांच्या आईजवळ बसून मी दूध दोहणे शिकून घेतले. दोन चार दिवसातच मी चांगल्या प्रकारे दूध दोहू लागलो. यानंतर मी रोजच दूध दोहू लागलो. गाणे गात गात दोहू लागलो.

“नंदलाला, येई रे
 वेगी येई नंदलाला
 गाय माझी दोही रे
 दोही रे नंदलाला
 गाय तुज ही रूळली रे
 तूज वाचुनि खळली रे
 नंदलाला, येई रे
 येई रे, येई येई नंदलाला.”

मुलांची आई रोज ताक करत असे आणि ते शेजारंपाजारच्या सगळ्या लोकांना देत असे. सुरवातीला ताक जवळपासच्या घरांमध्ये पोहोचवले जात असे. नंतर हळूहळू पूर्ण वेटाळातले लोक ताक घेण्यासाठी येऊ लागले. मी लहान बादलीऐवजी मोठी बादली घेतली. लहान माठंऐवजी मोठे माठ आणले. ही सगळी गाईची कृपा होती. तिचेच हे सर्व ऐश्वर्य होते.

या मधल्या काळात वसाहतीतील लोक मुलांच्या आईला 'बामणीनबाई' म्हणून हाक मारू लागले. मी सुध्दा तिला बामणीन बाई म्हणू लागलो.

एके दिवशी बामणीन बाईच्या मनात आले, 'रोज एवढे ताक करून घेणे शक्य आहे. परंतु दररोज एवढा वेळ एकच जागी बसून ताक करणे कठीण वाटू लागले आहे.' तिच्यासाठी हा एक नवाच ताप सुरू झाला आहे.

एके दिवशी शेजारची मणिवहिनी आली आणि ताकाचं भांडं ओसरीवर ठेवून एका बाजूला उभी राहिली.

बामणीन बाईने लगेच तोंड वाकडे करीत म्हटले, "ध्या, ही सुध्दा ताक घेण्यासाठी हात हलवत आली. कधी विचार आला का की ताक घुसळायला मदत करावी? की दोन पाण्याच्या घागरी भरून आणून द्याव्यात?"

मणि वहिनीला वाईट वाटले ते बामणीन बाईने तिला काही म्हटले म्हणून नव्हे तर ज्या तिरसटभावाने ती बोलली, ते मनाला फारच लागले. तिने ताक घेतले आणि ती खालमानेने आपल्या घरी निघून गेली.

जेवतांना बामणीन बाई माझ्यावरच चिडली. म्हणाली, "ही गाय आल्यापासून आपल्याला दूध, दही, तूप सगळे काही मिळू लागले आहे. परंतु संकट हे आहे की ताक घ्यायला येणाऱ्यांची संख्या फारच वाढली आहे आणि ताक देता देता माझी कंबर दुखून येते. आधी हा त्रास होता की घरात गाय नव्हती. तेव्हा आपण जरूरीपुरतेच दूध विकत घेत असू आणि वापरत असू. आजच्यासारखा एवढा त्रास तर नव्हता."

मी बामणीन बाईला म्हटले, "ऐक, हे आपल्याला चांगले दिवस आल्याचे चिन्ह आहे. आपल्या घरी लोक तरी येत होते का? आता गल्ली वेटाळातलेच नव्हे तर सगळ्या गावातील लोक ताक घेण्यासाठी आपल्या घरी येतात ही तर भाग्याची गोष्ट आहे. तुला तर माहीत आहे आपल्या सगळ्या गावाला राजाच्या राजवाड्यातून साधे

ताक सुध्दा मिळत नाही.”

परंतु हे माझे सांगणे काही बामणीन बाईला पटले नाही. असो. या गोष्टीचा विसर पडला आणि आम्ही जेवून उठलो. संध्याकाळची वेळ होत आली. गोधुलीची वेळ. आम्ही गाईच्या पायात पैजण घातले होते त्यामुळे गाय घरी येण्याचा आवाज आम्हाला दूरवरून ऐकू येत असे. जेव्हा गाय रुण्डुणु आवाज करीत ठुमकत ठुमकत घरी यायची तेव्हा मी दरवाजा उघडून लगेच तिला आतमध्ये घ्यायचो.

मी गाईच्या येण्याची वाट पाहू लागलो पण ती तर आलीच नाही. शेजारपाजारच्या घरात एकदोन गाई होत्या पण त्या कधीच घरी येऊन पोचल्या होत्या. जेव्हा माझी गाय शोधत मी गावाच्या बाहेर पोचलो तेव्हा रात्र पडली होती. मी आता गाईला कुठे शोधू ते मला कळेनासे झाले.

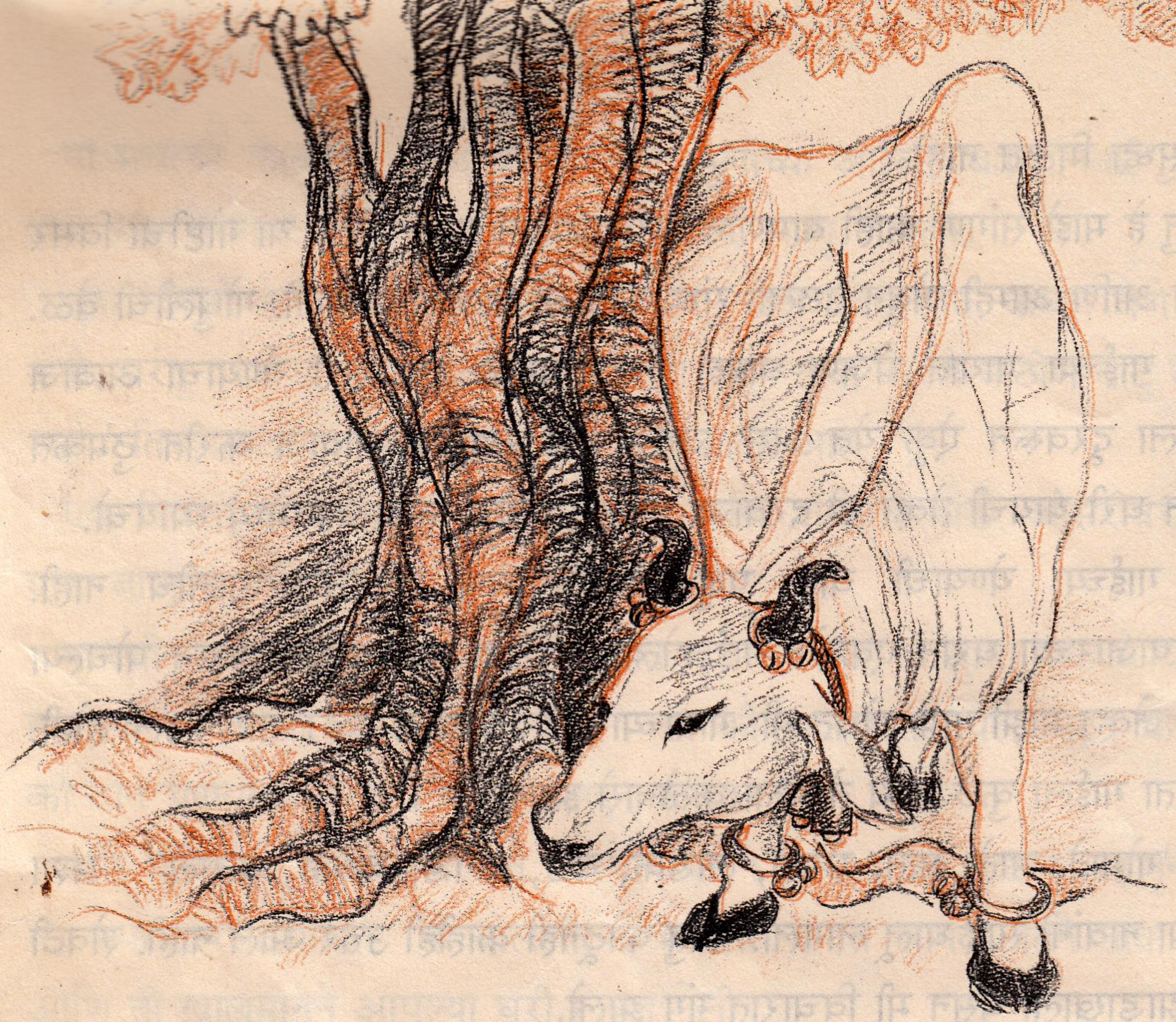
मी “गोमाते, माते, माते, प्रेमले, लाडके, वेडे, बागडे, बावळे, वत्सले” अशा प्रेमाच्या नावांनी साद घालू लागलो. परंतु कोठूनही काहीही उत्तर आले नाही. शेवटी एका झाडाखाली बसून मी विचारात गुंग झालो.

विचार करता करता बामणीनबाईचे दुपारचे बोलणे मला आठवले. मला वाटले की ‘अरे, लक्ष्मीचा अवतार असलेली माझी गाय बामणीन बाईसारख्या चिक्कू व आळशी बाईच्या घरी कशी राहिल?’

मी पुन्हा आवाज दिला, “येऽ, गोमाते, माते, लाडके, प्रेमले, वेडे, बावळे. जिथे असशील तिथून तू ताबडतोब ये आणि घरी चल.” आणि पहातो तो काय जणू गाय एखाद्या झाडाच्या मागेच उभी असावी अशा प्रकारे मुरडून पुढे सरकली आणि माझ्या समोर येऊन उभी राहिली.

मी म्हटले, “ऐक, आता घरी चल.”

घरी गेल्यावर मी गाईचे दूध दोहण्यासाठी बसलो. आंचळ दुधाने गच्च भरले होते परंतु एक थेंबही दूध दिले नाही. मला वाटले की ही आज आपले दूध चोरीत आहे.

बामणीन बाईच्या मनाचा हलकेपणाच याला कारणीभूत असावा.

मी म्हटले, “बामणीन बाई, बघा हं, आपली ही गाय आटून गेली आहे. चांगले झाले. दूध दोहण्याचे आणि ताक घुसळण्याचे संकट तर वाचले. ही तर थेंबभरही दूध द्यायला तयार नाही. तू जी इच्छा केली तसंच झालं. मी म्हणत होतो नं की ही गाय कुणा योगिनीचा अवतार आहे. हं पहा, आता काय करणार?”

ऐकून बामणीन बाईला फारच लाज वाटली. तिने मनातल्या मनात विचार केला की येथून पुढे अशा कोत्या मनाने काम करणार नाही.

परंतु त्या दिवशी गाईने दूध दिले नाही ते नाहीच.

गाय येऊन आता वर्ष झाले. घरात दुधातुपाची मुबलकता झाली होती. माझ्या आणि बामणीन बाईच्या बरोबरच आमच्या मुलाबाळांच्या पण शरीरप्रकृती सुंदर

आणि सुदृढ झाल्या होत्या.

गाईने आणखी एक कालवड दिली. गाईसाठी गोठा केला. आता आमचे शेणामातीने लिंपलेले घर फारच छान दिसू लागले. घरचेच शेण आणि उल्हासी बामणीनबाई; प्रत्येक दहा पंधरा दिवसांनंतर लिंपण सारवण चाले. घरात गोवऱ्यांची तर मोजदादच नव्हती. त्यांची एक मोठी थप्पीच लागलेली होती. मुले वारंवार कालवडीबरोबर खेळत बागडत आणि वारंवार गाईच्या पायांमधून निघून इकडे तिकडे पळत असत.

गाईचे दूध इतके पाचक आणि गुणकारी ठरले की गावच्या राजासाठी दूध राजवाड्यात जाऊ लागले. राजाच्या मनात माझ्या आणि बामणीन बाईबद्दल इतके प्रेम वाढले की राजाने मला कथावाचक म्हणून ठेवून घेतले. राजाचे प्रेम पाहून लोकांनी मला मान द्यायला सुरवात केली. कथा कीर्तनासाठी लोक मला बोलवू लागले.

मी पहाटेपासून संध्याकाळपर्यंत कामात गढून जाऊ लागलो. लोक माझ्या घरी चकरा मारून वापस जाऊ लागले. सत्यनारायणाच्या कथेपासून भागवतसंप्रदायाच्या पाठापर्यंत सगळी कामे माझ्याकडेच येऊ लागलीत. यामुळे माझी जोड पण वाढू लागली. मला आता एक क्षणही आराम मिळेनासा झाला. परंतु संध्याकाळच्या वेळेस जिथे असलो तिथून मी घरी येत असे आणि गाईचे दूध दोहत असे.

परंतु हळूहळू माझ्या मनात पैशाची हाव वाढू लागली. एक दिवस मी विचार केला, सकाळ संध्याकाळ गाईचे दूध काढण्यात माझा कितीतरी वेळ वाया जातो. एवढाच वेळ मी राजाशी गप्पा मारण्यात घालवला तर राजाला आनंद होईल आणि मला दोन पैसे जास्त मिळतील.

खरंच, त्या दिवसात राजाची कृपा माझ्यावर चहुबाजूंनी बरसत होती. कधी राजवाड्यात जायला उशीर झाला तर राजा आपली गाडी माझ्यासाठी पाठवत

असे. परंतु मी ठरलो ब्राम्हण. त्यामुळे मी सदैव पायानेच चालत राजाजवळ पोहोचत असे.

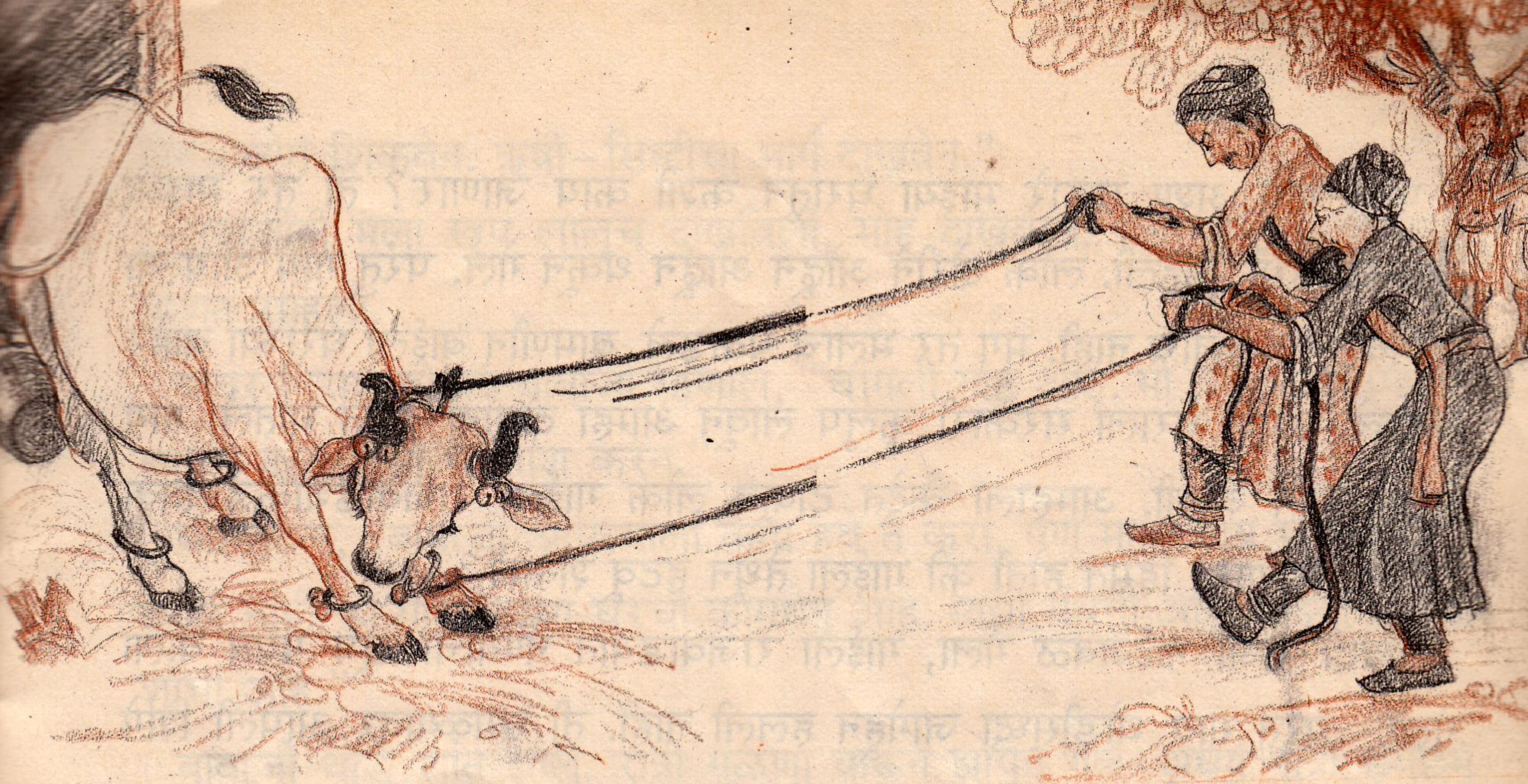
या घाईगडबडीच्या काळात एकेदिवशी गाईचे सर्व काम सांभाळण्यासाठी मी एका गवळ्याला नौकर म्हणून ठेवले.

दुसरे दिवशी सकाळी मी स्नान आणि पुजापाठ आटपून राजवाड्यात गेलो आणि इकडे पंचम गवळ्याने माझ्या घरी जाऊन दूध दोहण्यासाठी बादली स्वतःच्या हातात घेतली. पंचमभाऊच्या हातात बादली पाहून गाय रागाने बेभान झाली. खुंटीचे दावे तोडून एक उडी मारली आणि पंचमभाऊला स्वतःच्या शिंगांनी टकरा मारून मारून भिंतीशीच अडविले. हे पाहून बामणीन बाई जोरजाराने ओरडू लागली. गोंधळ ऐकून शेजारचे जीवाभाऊ पुढे आले आणि त्यांनी पंचमभाऊला वाचविले.

काही वेळानंतर बामणीन बाई दूध दोहण्यासाठी गेली. गाईने तिला लाथ मारून खाली पाडले. बामणीन बाईने निरोप पाठविला, “गाय दूध काढू देत नाही, येऊन दूध काढून जा.” परंतु त्यावेळी मी उच्चासनावर बसून पोथी वाचत होतो. राजाच्या हजेरीत आलेला हा निरोप ऐकून मला खराब वाटले. मी हा स्वतःचा अपमान समजलो. मी उत्तर पाठवले “नाही दोहू देत तर राहू दे. काही बिघडत नाही. चट आपोआप दोहू देईल. मी यावेळी येऊ शकत नाही.”

‘अरे, गाय कशी दूध काढू देईल? आज तर तिला चारा खाण्यासाठी खुंटीला बांधलेले दावे सुद्धा सोडले नाही. म्हणून ती रागाने बेभान झाली आहे.’ मी घरी गेलो. गाईने मला पाहिले आणि स्वतःची सगळी ताकद लावून खुंटीचे दावे तोडले. जणू म्हणू लागली, ‘आता तुला राजाकडून मिळणाऱ्या मान मरातबाची गरज आहे. माझी गरज राहिली नाही, यामुळे मी आपल्या रस्त्याने जाते आहे.’ आणि ती जाऊ लागली. नंतर जाता जाता तिने धावायला सुरवात केली.

मी विचार केला की जर मी हिच्या मागे मागे गेलो नाही तर ही माझ्या हाती

येणार नाही. म्हणून मी माझी पोथी ओसरीवर ठेवून गाईमागे पळालो. पुढे पुढे गाय आणि मागे मागे मी धावता धावता दम लागला.

मी जवळ जाऊन म्हटले “हे गोमाते, माते, अशा प्रकारे चिडून कोणी पळत असतं कां? मी एकच दिवस दूध दोहण्यास आलो नाही तर तू माझ्यावर रूसलीस कां?”

गाय घराकडे वळली. रात्री बारा वाजता घरी पोचल्यावर गाईने अमृताहून मधुर असे दूध दिले. मी शपथ घेतली, मी राजाही होईन किंवा इंद्रही होईन परंतु मी माझे गवळ्याचे काम करीन.

गाईच्या रुपागुणाची चर्चा चहुकडे होऊ लागली. तिच्याशी सामना करेल अशी गाय आमच्या पूर्ण भागात एकही नव्हती. राजाला वाटले आमची गाय त्याच्या राजवाड्यात जावी. एके दिवशी राजा मला म्हणाला, “महाराज ही गाय आम्हाला देऊन टाका. तिच्यामुळे राजवाड्याला शोभा येईल.”

परंतु राजाच्या प्रस्तावाला मी कसा मान देणार? मी स्पष्ट नाही म्हणून सांगितले. माझा नकार ऐकून राजाला राग आला. लगेच राजाने आज्ञा दिली, “या ब्राम्हणाचे घर-दार जप्त करा, आणि गाईला राजवाड्यात आणून बांधा.”

परंतु गाय अशा प्रकारे माझ्या घरातून कशी काय जाणार? ती तर माझ्या जवळच उभी राहिली. लोक दोरीने ओढून ओढून थकून गेले. परंतु गाय आपल्या जागेवरून हललीच नाही. मग तर मलाच पकडले. बामणीन बाईला घराच्या बाहेर काढले. आणि घराला सरकारी कुलूप लावून आम्हा दोघांना कैदेत घातले. गाय माझ्या मागे आली. आम्हाला कैदेत टाकून लोक गाईला राजवाड्याकडे हाकू लागले. कोणाची हिंमत होती की गाईला तेथून हटवू शकेल?

शेवटी राजा गाईजवळ गेला, गाईला राजवाड्यात नेण्याचा खूप प्रयत्न केला गेला. परंतु गाय थोडीसुद्धा जागेहून हलली नाही. ती सगळ्यांवर आपली शिंगे उगारायला लागली.

शेवटी राजा थकून गेला. आणि म्हणाला, “ही गाय आमच्या नशीबात बांधलेली नाही. ही तर ब्राम्हणाच्या नशीबाचीच गाय आहे. ते हिच्यासाठी कैदेत बसले आहेत. जा, ब्राम्हण आणि ब्राम्हणी दोघांनाही कैदेतून मुक्त करा. ह्या गाईला पण त्यांच्या घरी जाऊ द्या.”

यानंतर राजाने कधीच मला गाय मागितली नाही. एकदा एक साधूबाबा आमच्या घरी आले. त्या दिवसात संन्यासी, बैरागी, साधू आणि फकीर खूप येत असत. परमेश्वराची आमच्यावर पूर्ण कृपा होती. त्यामुळे आम्ही मोठ्या प्रेमाने सर्वांची सेवा करीत असू.

साधूबाबाजींनी आमची गाय पाहिली. त्यांच्या मनाला लोभ सुटला. माझ्या जवळ येऊन त्यांनी म्हटले, “ब्राम्हणा, तू मागशील तेवढी किंमत मी देतो. पण ही गाय मला देऊनच टाक.”

मी म्हटले, “बाबाजी, आपण हवे तर माझे प्राण घ्या, पण ही गाय कोणत्याही किंमतीत आपल्याला देऊ शकणार नाही.”

बाबाजी म्हणाले, “पंडितबुवा, माझे ऐका. मी तुम्हाला मंत्र-तंत्र शिकवेन.

योग-जोग शिकवेन. ऋषी-सिध्दीचा मार्ग दाखवेन."

बाबाजींनी मला खूप लालूच दाखविली, मोह दाखवला. परंतु मी फक्त नाहीच म्हणत राहिलो.

यावर निराश होऊन बाबाजी म्हणाले, "चांगली गोष्ट आहे. मी तर आता तुम्हाला शापच देईन. तुझा सर्वनाश करेन."

मी म्हटले, "बाबाजी आपल्याला काय हवे ते करा. पण माझी गाय मी कालत्रयी देणार नाही. ही गाय माझ्या घरची कामधेनू आहे. माझी संपत्ती आहे. माझ्या घराची शोभा आहे."

बाबाजी थोडे शांत झाले. रात्री गुळणा करून झोपून गेले. अर्ध्या रात्री छमछम आवाज आला. माझी झोप मोडली. मी उठून पाहिले तर बाबाजी गाईच्या पायाखाली आहेत आणि गाय त्यांना तुडवते आहे. तसा मी ओरडलो, "ए वेडे, ए बावळे, असं करू नये. बाबाजींना सोडून दे. अशा प्रकारचा मोह तर प्रत्येक माणसाच्या मनात उत्पन्न होतो."

गाईने बाबाजींना सोडून दिले. बाबाजी जीव घेऊन पळाले. ते गाय चोरायला बघत होते. परंतु शेवटी त्यांना जीव मुठीत धरून जावे लागले.

या गाईची चर्चा देशात आणि परदेशात होऊ लागली. त्यामुळे बाबाजीसारखे लोक तिला बघायला आणि सोबत नेण्यासाठी येत राहिलेत. कधीकधी तर राजदरबारातले लोक पण वेष पालटून यायचे आणि गाईची मागणी करायचे. हे सगळे पाहून मी मनातल्या मनात उदास व्हायचो. लोक गाईला सोबत घेऊन जात आणि अंगणात बांधायची इच्छा करत. इतकी सुरेख गाय कुणाला आवडणार नाही? म्हणून लोक जेव्हा येत, गाईची स्तुती करत आणि तिची मागणी करत हे तर मला मुळीच आवडत नसे. माझ्या मनात यायचं की हे लोक मला का त्रास देतात काही समजत नाही. यांची फक्त मागणी असते पण माझे सर्वस्व लुटल्या जाते.

परंतु पुढे या विषयाबाबत मी काहीसा निश्चित झालो. एके दिवशी गाईला वनातून यायला फारच उशीर झाला. तिला शोधायला मी सारे रान पालथे घातले. परंतु तिचा कुठेच माग लागेना. मी विचार करू लागलो, 'तिला कोणी चोरून तर नेले नसेल? की कोणी जबरदस्तीने तिला आपल्या खुंटीला बांधून तर ठेवले नसेल?'

मी निराश होऊन घरी आलो. पहातो तर गाय समोरच उभी आहे. नंतर मला माहीत झालं की संगरामपूरच्या जहागिरदाराने तिला बांधून घरी नेले होते. परंतु गाईने जहागिरदाराला शिंगानी भोसकून खाली पाडले व ती स्वतः घरी पळून आली.

परंतु जहागिरदाराने तिला नेले हे जाणून गाईची चिंता सदैव मनात राहू लागली. खूपच काळजी वाटू लागली. त्यामुळे मी तिला वनात पाठवणे बंद केले. मी स्वतःची समजूत घातली की गाईला आता कोणीच घेऊन जाऊ शकत नाही.

एक दोन दिवस गाय घरीच राहिली. पहातो तो पुन्हा तिसऱ्या दिवशी दावे तोडून ती रानात पळाली. लागोपाठ तीन दिवस वापस आली नाही. शोधता शोधता मला एका झाडाखाली बसलेली दिसली. गावातल्या लोकांनी सांगितलं, "पंडितबुवा, तुमची ही गाय फारच आश्चर्यकारक आहे. ही तर काही खात नाही की पीत नाही. फक्त लांब लांब उसासे टाकत रहाते. आम्ही खाऊ घालायचा प्रयत्न केला. परंतु हिने काहीही खाल्ले नाही. गावच्या पाटलांनी हिला चारा घातला पण हिने चारा देखील खाल्ला नाही. गावच्या प्रमुखाने हिला आपल्या घरी न्यायचे ठरविले परंतु त्याने जंग जंग पछाडूनही ती त्याच्या घरी गेली नाही."

मला पहाताच गाय नाचत बागडत माझ्या जवळ आली. आणि आपले डोके माझ्या छातीला लावून माझ्या जवळ उभी राहिली. जणू म्हणत होती, "बघा, मला कुणी नेऊ शकेल कां? मी तुम्हाला सोडून कधी जाऊ शकेन कां? खुंटी तोडून येऊ शकले परंतु तेव्हापासून आतापावेतो मी येथेच बसले आहे. मला कुठे नेण्याची

जहागिरदाराची कधी मजल होईल का?"

मी गाईला कुरवाळायला सुरवात केली. तिच्या डोक्यावरून हात फिरवला. स्वतःच्या हाताने तिला चारा भरवू लागलो. तिसऱ्या दिवशी गाईने उपवास सोडला. माझा पण तीन दिवसांचा उपवास चालला होता. गाईचे दूध पिऊन मी उपवासाचे पारणे केले.

आता आमच्या गावी गाईचे महत्त्व फारच वाढले आहे. लोक आमच्या गाईला कामधेनू म्हणतात. आता तर आमच्या गावातील प्रत्येक घरातून गाईची पूजा होऊ लागली आहे. घराघरातून लोक गोमातेची सेवा करतात.

आमच्या पूर्ण गावात एकही घर असे नाही जेथे गाय नाही. गाईच्या बरोबर त्यांचे गोऱ्हे व कालवडी देखील आहेत. रोज पहाटे गाईचा कळप रानात चरायसाठी

जातो. रान आता रान राहिले नाही. ते आमचे वृंदावन झाले आहे. गाई तेथे ठिकठिकाणी बसतात आणि रवंथ करतात. त्या कधी हुंदडतात बागडतात, आणि कधी कधी मोकाट धावत सुटतात. पळतांना त्यांच्या गळ्यात बांधलेल्या सुंदर घंटांची किणकिण साऱ्या रानात पसरत जाते.

रानात गाईंना चरायसाठी घेऊन जाणाऱ्या मुलांच्या आया त्यांच्यासाठी न्याहारी घेऊन जातात. कधी कधी वडील पण नेतात. गावातली काही ऊत्साही बहीण भावंडे गाईंना खाण्यासाठी आपल्याबरोबर काही ना काही आणत रहातात.

संध्याकाळी गोरजमुहूर्तावर गाईंचा कळप गावामध्ये परत येतो. सगळ्यात पुढे आमची गाय हत्तिणीच्या चालीने चालत येते. तिच्या मागेमागे दुसऱ्या गाई थाटाने डोलत झुलत येत रहातात. आमचे गाव आता जणू गोकुळ झाले आहे. आणि आम्ही सगळे गवळी गुराखी झालो आहोत.

घराकडे परततांना सगळ्या गायी हंबरु लागतात. त्यांच्या हंबरण्याला साद म्हणून घराच्या अंगणांत बांधलेले गोऱ्हे आणि कालवडी हंबरायला सुरवात करतात.

संध्याकाळ होताच प्रत्येक घरातील बादलीत दुधाच्या मधुर धारा सरसर आवाज करीत पडत रहातात.

गाईंच्या वाचविलेल्या दुधाचे दही लावले जाते. दह्याचे ताक करतात आणि ताकाचे लोणी; गावात दह्यादुधाची रेलचेल आहे. दूध-तूप हीच तर आमची खरी संपत्ती आहे. दूधतूप खाऊन आमची मुले ताजीतवानी आणि बलवान झाली आहेत. ही सर्व गाईंची कृपा आहे. गोमातेच्या सेवेचे फल फारच मधुर आहे.

गोमातेचा जय! जय! जय! जय!

परिशिष्ट -1

हे पुस्तक नवसाक्षरांसाठी तयार केले आहे. तुम्ही नवसाक्षर आहात का? असाल तर आम्हाला खालील माहिती पाठवा. यासाठी खाली पत्ता दिलेला आहे. याहून चांगली पुस्तके तयार करायला आम्हाला मदत करा.

1. तुमचे नाव
2. तुमचे वय
3. तुमची मातृभाषा
4. तुमचा धंदा
5. तुमचे दरमहा उत्पन्न
6. तुमचा पूर्ण पत्ता
7. तुम्ही आपले शिक्षणचे किती भाग वाचले आहेत?
8. तुम्ही साक्षरतेचा उपयोग कोणकोणत्या कामांसाठी करता?
9. तुम्ही पेपर वाचता का? कधी कधी, बहुधा की नेहमी?
10. तुम्ही पुस्तके वाचता का? कधी कधी, बहुधा की नेहमी?
11. तुम्हाला कसली पुस्तके आवडतात?
12. हे पुस्तक तुम्हाला कसं वाटलं?
13. दरमहा पुस्तकांसाठी तुम्ही किती पैसे खर्च करू शकता?

संपादकीय विभाग

नॅशनल बुक ट्रस्ट, इंडिया

ए-5. ग्रीन पार्क

नवी दिल्ली-110 016

रु. 8.00

नॅशनल बुक ट्रस्ट, इंडिया

